

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 6 (Aralık/December 2021), s. 349-353.
Geliş Tarihi-Received: 24.11.2021
Kabul Tarihi-Accepted: 30.11.2021
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1026937

Prof. Dr. İbrahim Halil Tuğluk, Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi Bahâristân Tercümesi, Efe Akademi, İstanbul, 2021.

Prof. Dr. İbrahim Halil Tuğluk, Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi Bahâristân Translation, Efe Academy, Istanbul, 2021.

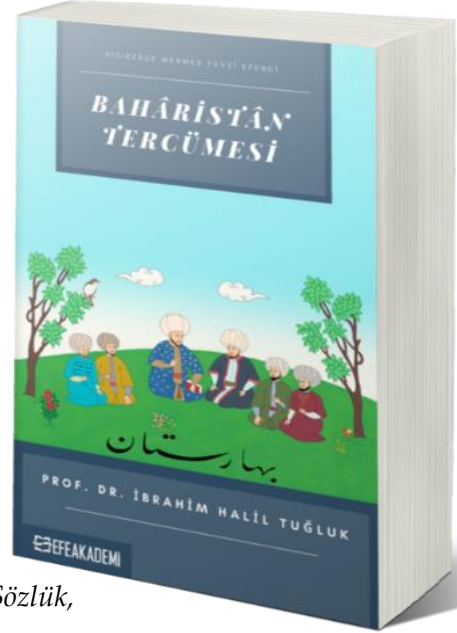
Neslihan DOKUMACI*

Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. İbrahim Halil Tuğluk tarafından kaleme alınan “Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi Bahâristân Tercümesi” adlı kitap, Molla Câmî’nin birçok eserlerinden biri olan, müellifin Sa’dî-i Şirâzî’nin *Gülistân’ı* tarzında kaleme aldığı ve oğlu için ders kitabı mahiyetinde yazılmıştır. Kitap özellikle Türk edebiyatının belli bir dönemine ışık tutması bakımından da son derece önem arz eder. Söz konusu çalışma, Efe Akademi Yayınları tarafından 2021 yılında yayımlanmıştır.

Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi tarafından 1 Rebîülevvel 1327/23 Mart 1909 tarihinde tamamlanan ve Bahâristân Tercümesi adıyla basılan eserin konu alındığı bu kitap; *Ön Söz, Giriş, Metin, Sözlük, Özel Adlar Dizini, Ek ve Tıpkı Basım’dan* oluşmaktadır.

Yazar, kitabın Ön Söz’ünde (s. 7-9) klâsik Türk edebiyatının Fars edebiyatı ile olan münasebetlerini; Türk-Fars siyasi, kültürel ve edebî ilişkilerinin tarih boyunca sürekliliğini devam ettirdiği bir dönemde klâsik Fars şiirinin son halkasının öncüsü olan Molla Câmî’ye dikkat çeker. Klâsik edebiyatımızdaki bazı eserlerin zemin metinlerini Farsça eserler oluşturmuştur. Bu eserlerin uzun bir dönem hem medrese ve tekke hem de geniş halk kitlesi üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

Tuğluk’a göre tarihe mal olmuş, kendi kültürlerini ve farklı coğrafyaları etkilemiş Molla Câmî gibi bazı şahsiyetler, telif ettikleri eserlerle kültür ve medeniyet tarihine

* Doktora Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, e-posta: dokumacineslihan@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4233-5664>.

önemli katkıda bulunmuştur. Türk edebiyatı yoğun bir şekilde söz konusu kaynaklardan beslenmeye başlamıştır. Bu beslenmeler kuşkusuz öncelikle İran'a giden ve İran ile ilişkisi olan, bir yönüyle devlet adamları, diğer yönüyle de edebî şahsiyetler tarafından sağlanmıştır. Ferîdüddîn Attar, Hâfız-ı Şîrâzî, Sa'dî-i Şîrâzî ile Molla Câmî gibi isimler bu çerçevede hem manevî yönleri hem de edebî kişilikleriyle bu etkiyi oluşturmuş şahsiyetlerdir. Bunlar; ilmî, tasavvufî kişiliği ve şairliği ile ön plana çıkan ve döneminin en önemli isimleri, öncüleridir. Bu şahsiyetlerden özellikle Molla Câmî, kendi döneminde Fatih Sultan Mehmet'ten büyük bir ilgi görmüş ve kendisinin İstanbul'a gelmesi için o dönemin padişahı olan Fatih Sultan Mehmet büyük bir çaba sarf etmiş; bu ilgi, II. Beyâzıd zamanında da devam etmiştir.

İran'ın ve bütün İslam dünyasının tanınmış şahsiyetlerinden biri olan Molla Câmî'nin edebiyat çevrelerinde rağbet görmüş birçok eseri vardır. Molla Câmî'nin eserlerinden biri de müellifin Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ı tarzında kaleme aldığı ve oğlu için ders kitabı mahiyetinde hazırladığı *Bahâristân* adlı kitabıdır. *Bahâristân*, Türk kültür ve edebiyatı üzerinde etkili olmuş; eserlerle ilgili pek çok tercüme, şerh, seçme ve lügat çalışması yapılmıştır. *Bahâristân* ayrıca bir metafor olarak şiirlerde geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi tarafından tamamlanmış ve *Bahâristân Tercümesi* adıyla kaleme alınmıştır.

Giriş'te (s. 13-31), Molla Câmî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuş ve *Bahâristân* hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ayrıca çalışmaya konu olan *Bahâristân Tercümesi*'nin muhteva, dil ve üslûp özellikleri ile mütercim Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi'nin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Molla Câmî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili yapılan çalışmaları; "Divanlar, Diğer Manzum Eserler" ve "Mensur Eserleri" gibi başlıklar adı altında birkaç kategoriye ayrılarak değerlendirilmiştir.

Molla Câmî'ye ait mensur eserlerden biri de *Bahâristân*'dır (s. 15-16). Yazar Molla Câmî tarafından kaleme alınan *Bahâristân*'ın, ahlakî ve edebî bir eser olduğundan ve *Bahâristân*'ı oğlu Ziyâeddîn Yusuf'un Arap dili ve edebiyatını öğrenmeye başladığı dönemde kaleme alındığından bahseder. Câmî'nin 892/1478 yılında Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserini örnek alarak yazdığı ve Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf ettiği *Bahâristân*, tertip ve üslûp bakımından *Gülistân*'a benzese de muhteva açısından *Gülistân*'dan farklılıklar gösterdiğini ifade ederek nazım-nesir karışık bir eser olduğunu söyler. Eser; bir mukaddime, sekiz bölüm (ravza) ve bir hâtimedden meydana gelir. Her bölümün başında konu tarif edildikten sonra bölümün özelliğine göre bu konular "hikâyet, hikmet veya mutâyebe" alt başlıkları şeklinde işlenir. *Bahâristân* şu bölümlerden oluştuğu görülmektedir:

- a. Büyük sûfilerden bazılarının ait hikâyeler,
- b. Filozoflardan derlenmiş sözler,
- c. Sultanlarda adalet,
- d. Cömertlik ve kerem,
- e. Aşk ahvâli,
- f. Aşk ve latifeler,
- g. Şairlerin ahvâli,
- h. Hayvanalar dilinden nakledilen hikâye ve fıkralar (Tuğluk, 2016, s. 46).

Bahâristân, Molla Câmî tarafından kaleme alınan ve Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi tarafından tamamlanmıştır. Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi'nin doğumu ve ailesi, öğrenimi, çalışma ve basın-yayın hayatı, ilmî tahsil ettiği şahsiyetler, öğrendiği diller (Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumca) hakkındaki bilgileri kısa ve öz bir şekilde anlatılır (s. 17). Mehmed Fevzi Efendi'nin üstlendiği vazifeleri, vazifelerin görev yerleri ve görevlerde aldığı maaş ve taltifler *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivlerinde* yer alan evraktaki

bilgiler tabloda gösterilmiştir (s. 18-19). Mehmed Fevzi Efendi'nin görev yaptığı vazifeler esnasında kendisi ile ilgili bazı şikâyetlerde bulunduğu ve bu şikâyetlerle ilgili hakkında soruşturmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca memuriyet yerini izinsiz terk etmesi de bir soruşturmaya konu olmuştur. Memuriyet yerini izinsiz terk edip Anadolu'ya gittiği yönündeki Adliye Nezareti tezkiresinin mahiyetini kendisine de sorulmuştur. Mehmed Fevzi Efendi hakkındaki soruşturma ile alakalı evraklara kitapta yer verilmiştir (s. 20-22).

Kitabın ilerleyen kısmında Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi'nin *Bahâristân Tercümesi* adlı başlık yer almaktadır (s. 22). Filibe Müderrisi Hızırzâde Mehmed Fevzi tarafından kaleme alınan ve esere konu olan *Bahâristân Tercümesi* Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Koleksiyonuna 0127367 demirbaş numarası ve 20680 SÖ 1909 yer numarasıyla kayıtlıdır. Tercümenin ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Tahir Ağa 540 numaralı bir nüshası da bulunmaktadır. Eserin ismi kitabın ilk sayfasında *Bahâristân Tercümesi* olarak yazılmıştır. Eserin kapağıyla ilgili bilgilere kitapta yer verilmiştir: Filibe Müderrisi Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi'nin Allâme Abdurrahmân el-Câmî Hazretlerinin Bahâristân Nâmıyla Meşhûr ve makbûl-ı Cihân olan Fârisiyy'ül-İbâre'dir. Kitabının Hâtîme Bölümünde Türkçe şerh ve tercüme olarak nitelediği eserini 1 Rebîülevvel 1327/23 Mart 1909'da bitirdiğini kaydetmiştir (s. 130-132). Eser, 1327/1909 yılında Şirket-i Sahâfiye-yi Osmâniyye Matbaası'nda basılmış olup 88 sayfadır.

Yazar, Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi'nin *Bahâristân Tercümesi* eserini tanıtarak, eserin muhtevası ile dil ve üslûbu hakkında bilgiler verilmiştir (s. 23-32). *Bahâristân Tercümesi* besmele ile başlar, hamdele ve salvele ile devam eder. Buna göre Molla Câmî, eseri için oğlu Ziyâeddîn Yusuf Arapça öğrenmeye ve edebiyat eğitimi almaya başladığında Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserini örnek alarak yazmaya başladığını ifade etmiş, bununla ilgili bilgi kitapta belirtilmiştir (s. 23). Molla Câmî, *Bahâristân*'ın sunulduğu kişi ile Sa'dî-i Şirâzî'nin *Gülistân*'ı sunulduğu kişiyi karşılaştırarak *Bahâristân*'ın önemine vurguda bulunmuştur. Molla Câmî ise, *Bahâristân*'ı Timur soyundan Hüseyin Baykara'ya sunmuştur.

Bahâristân, sekiz ravza (bahçe) üzerine tertip edilmiştir. Molla Câmî, *Bahâristân*'ın karşısında bu ravzaları anlatırken bahçe ve unsurları ile *Bahâristân* ismi arasında tenasüp kurarak bahçe, bahar ve ilgili kavramları tasvir etmiştir (s. 23-24). Kitapta ayrıca Molla Câmî'nin *Bahâristân*'ın nasıl okunması ile ilgili bir tavsiyesi de yer almaktadır. Müellif okuyucuya okuma rehberini kısa ve öz birkaç cümle ile verir. Yazar ardından *Bahâristân*'ın asıl bölümlerine geçmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi *Bahâristân*, sekiz ravza şeklinde tertip edilmiştir:

Birinci Ravza (s. 34-44): "Hidâyet yolunun dür-bînlerive velâyet bârgâhının sadr-nişinleri bostânlarından toplanmış reyhânları dağıtmaktadır." *Bahâristân*'ın Birinci Ravza'sı evliyâlara ayrılmıştır. Bu bölümde hidâyet yolunu aydınlatanlar ve velâyet sarayında oturanlar olarak nitelenen sûfilerden bazı hikâyeler nakledilmektedir. Birinci Ravza'da otuz iki meşâyihin hikâyelerine yer verilmiştir.

İkinci Ravza (s. 45-53): "Hikmetler dekâyıkı şakâyıkının hakâyıkını terşih ve terbiyededir ki kerem bulutu damlalarıyla hükemâ kalpleri zemininde ve onların hâtırları arzında peydâ olmuştur. Dahi ol dürülmüş ve bükülmüş hikmet defterlerinin şerh ve beyanıyla ziynetlenmiştir." Bu bölümde hâkimler ve hikmetleri ele alınmıştır. Bölümde on iki hikmet ve sekiz hikâye vardır.

Üçüncü Ravza (s. 54-62): "İnsâf ve adâlet meyveleri neşreden hükümet ve eyâlet bağlarının çiçeklerinin açılması beyânındadır." Bu bölüm "fâide" başlığı ile başlamaktadır. Bu bölümde adâletin önemine vurguda bulunmak için Hz. Peygamber

gibi adâletli bir sultanın dünyaya geldiği ifade edilip Hz. Peygamber'in böylece zulümden ne kadar uzak olduğu belirtilmiştir. Üçüncü Ravza'da beş hikmet ve on beş hikâye vardır.

Dördüncü Ravza (s. 63-70): "Cûd u kerem bâğlarının ağaçları meyve vericiliği ve onların altın ve gümüş bezl ü ikrâmlarıyla çiçekler dökücülüğü vasfı beyânındadır." Bu bölüm "fâide" başlığı ile başlamaktadır. Bu başlık altında cömertliğin önemi ile cömerdin tanımı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde on üç hikâye anlatılmaktadır.

Beşinci Bölüm (s. 71-83): "Çemen-i aşk u muhabbet bülbüllerinin hâlini tâkrir, şevk u meveddet pervânelerinin kanadının yanması beyânındadır." On iki hikâyeden oluşan bu bölümde aşklarını gizleyerek ölenlerin şehit olduklarına dair hadis aktarılmıştır.

Altıncı Ravza (s. 84-98): "Mülâtefeler nesîmlerinin ve mutâyebeler rûzgârının isimleri ki gonca dudakları güldürür ve gönül çiçeklerini açtırır." Bu bölümde mülâtefe ve mutâyebeler anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in (sav) müminin vasıflarından birinin latife edici ve tatlı sözlü oluşu ile ilgili bir hadisi ile Hz. Ali (ra)'ın bu hadis-i şerif ile aynı anlamdaki sözüne yer vermiştir.

Yedinci Ravza (s. 99-120): "Şairlik serâ bostânın müsecca' ve mukaffâ sözlü kuşlarının ve nazm-güsterlik şekerliği serâyının güzel söyleyici tûtîlerinin destanındadır." Yedinci Ravza şairlere ayrılmıştır. Şiirle ilgili mukaddime mahiyetinde bir girişle başlayan bu bölümde Molla Câmî, şiirin tarihsel süreç içerisinde nasıl algılandığını anlatır.

Sekizinci Ravza (s. 121-128): "Dilsiz olan hayvânların lisân-ı hâllerinden birkaç hikâye beyânındadır." Bu bölümde hayvânların lisân-ı hâlinden hikâyeler anlatılmaktadır. Bu bölümde yirmi iki hikâye yer almaktadır. Kitabın Sekizinci Ravza'sından sonra "Hâtime" gelmektedir.

Yazar, Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi'nin *Bahâristân Tercümesi*'nde dil ve üslûpta; Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları sıklıkla kullanılmak ile birlikte eserin dilinin ağır olmadığı, yer yer sade denilebilecek bir üslûba sahip oluşunu dile getirmektedir. Mekân tasvirlerinde Türkçe kelime ve deyimlere yer verildiği görülür. Üslûp açısından dikkat çeken diğer bir husus akıcılıktır. Mütercim bunu yer yer diyaloglarla, tasvirlerle ve hitaplarla sağlamıştır. Cümleler genellikle uzun değildir. *Bahâristân*'da hayvanlar arasındaki konuşmalara da yer verildiği için teşhis ve intâk sanatının sıkça kullanıldığı görülmektedir (s. 32).

Efe Akademi Yayınlarından çıkmış Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi'nin *Bahâristân Tercümesi*'nin yeni harflere aktarılması ise, eserin metin bölümünü oluşturmaktadır (s. 35-130). Metin bölümünde *Bahâristân Tercümesi*'nin çevirisi yapılmıştır. Metin çevirisi yapılırken Arapça ve Farsça kelime uzunlukları gösterilmiştir. Ayrıca anlam karışıklığı olabilecek kelimelerde ayın ve hemze işaretleri Farsça kelimelerdeki izafet kesresi gösterilmiştir. *Bahâristân*, manzum-mensur bir eserdir. Eserde manzum parçaların başlıkları özel olarak belirtilmemiştir. Bazı yerlerde "imdi, yani, ey zat, ey kimse" ya da nazım parçalarına örnek verilirken "matla, meâl-i beyt, beyt ve şîr" gibi kelime ya da tamlamalarla manzum parçalar metin içinde gösterilmiştir. Manzum kısımlar ayrı bir paragraf halinde italik olarak verilmiştir. Her sayfanın başına orijinal metnin sayfa numarası verilmiştir. Eserde çevrilmesi uygun görülmeyen kısımlar [...] üç nokta ile gösterilmiştir. Ayrıca eserin sonunda basım sırasında ortaya çıkan ve eskiden bir âdet olarak kitapların sonuna konulan "Hâta Sevâb Cedveli" vardır (s. 132). Kitabın sözlük kısmında metnin sözlüğüne yer verilmiştir. Sözlükte kelimelerin kökeni parantez içerisinde gösterilmiştir. Türkçe kelimelerin kökeni ayrıca belirtilmemiştir (s. 133-68). Kitabın özel adlar dizini kısmında metinde geçen eser, şahıs ve yer adlarının dizinine yer

verilmiştir. Dizinde verilen numaralar metin bölümünde koyu olarak verilen sayfa numaralarını göstermektedir (s. 169-174). Kitabın sonundaki ek kısmında mütercim Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi'nin Osmanlı Arşivlerinde yer alan Sicill-i Umûmî kaydının kopyasına ve metnin Latin harfli çevirisine yer verilmiştir (s. 178). Tıpkıbasım kısmında ise, *Bahâristân Tercümesi*'nin çevirisine esas olan metnin tıpkıbasımına yer verilmiştir (s. 183-271).

Sonuç

“Prof. Dr. İbrahim Halil Tuğluk, Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi Bahâristân Tercümesi” adlı çalışma, Molla Câmî'nin hayatı, eserleri ile ilgili bilgiler vermiş olması ve Molla Câmî ile ilgili yapılmış çalışmaları da vermesi yönüyle hem klasik Fars şiiri dönemi Türk edebiyatı açısından hem de Türk-Fars kültürel ve edebî ilişkilerdeki dil çalışmalarını göstermesi sebebiyle önemi oldukça değerlidir.

Kaynakça

- Tuğluk, İ. H. (2016). Türk Edebiyatında Bahâristân. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 45-57.
- Tuğluk, İ. H. (2021). *Hızırzâde Mehmed Fevzi Efendi Bahâristân Tercümesi*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.